

דוד מסר בדרכו

מוקדם ומאוחר ביצירתו

מנחם.
מסר

תערוכה: 30.4.2013– 5.1.2013
אוצרת: עדי גרינפלד
הפקה: גלריה טל כפר ורדים אלי מסר
עריכה לשונית: ישראל גרינפלד
גרפיקה: עידית נבו
הדפסה: דפוס אומן נהריה
כריכה קדמית: מנחם, שמן על בד, 1977
כריכה אחורית: שיח נשים, שמן על בד, 1960
www.talgallery.co.il

© 2013 כל הזכויות שמורות לגלריה טל
כל הזכויות לתמונות המוצגות שמורות לאלי מסר

דוד מסר, קורות חיים מקוצר לחיים ארוכים

אלי מסר

אבי נולד בעיר סנוק בחבל גליציה בפולין בערב יום כיפור 1912. בן ליצחק וגוסטה והבן הצעיר לשבעת אחיו ואחיותיו. התייתם מאביו בגיל 11. לא הספיק ללמוד זמן רב בלימודים פורמליים ונאלץ לעבוד כבר בגיל צעיר כעוזר חשמלאי במפעל קטרים מקומי. ב-1929 עזב את משפחתו ועלה ארצה יחד עם אשתו, אמי לעתיד יפה, במסגרת עליית הנוער "גורדוניה", לקיבוץ גניגר בעמק יזרעאל. לאחר מספר שנים עברו להתגורר בתל אביב והתחילו לעבוד בחברת החשמל, שם עסק בבניית תשתיות החשמל שהיו נחוצות לפיתוח ההתיישבות בארץ. ב-1939 חזר לבקר בפולין במטרה לסייע למשפחתו לעלות ארצה אולם הדבר לא הסתייע ורובם הושמדו בשואה. תחת שלטון המנדט הבריטי היה חבר בארגון ההגנה עד לפרוץ מלחמת העולם השנייה, כאשר התגייס לצבא הבריטי ולחם במשך חמש שנים, בתחילה במדבר המערבי ולאחר מכן באיטליה ואירופה, שם נחשף לראשונה לזוועות ההשמדה של יהודי אירופה ומנגד לעושר האמנותי והתרבותי באותן מדינות. אני זוכר בביתנו ערימה של ספרי אמנות אותם הביא כאשר חזר מהמלחמה מאיטליה.

שנת עצמאות המדינה הייתה גם נקודת המפנה בחייו. קופסת צבעי מים ומכחולים אשר קנה לי כמתנה ליום הולדתי השישי, אכזבתו משרבוטי הילדותיים והאתגר אשר הצבתי לו לצייר בעצמו, העירו תשוקה ויצרים נחבאים של צורך עמוק לביטוי עצמי. מסורת האמנות הייתה במשפחה. דודו אדולף (אברהם צבי) מסר ובנו היו ציירים בפולין וחלק מהמשפחה התפרנס מפיסול מצבות. הצורך ליצור, לצייר ולשנות את אורח חייו הביא אותו לדרך חדשה במקביל לחיי היום יום. הוא החל ללמוד רישום אצל שוורצמן וציור עם הצייר אנאטול גורביץ, אותו הכיר בעת שירותו בצבא הבריטי. הוא הצטרף לאגודת הציירים והפסלים והחל לרקום קשרי חברות עם ציירים כמו אליהו גת, סטימצקי, שטרייכמן, קוסונוגי, הולצמן ואחרים.

הסטודיו הראשון של אבא היה בחדרי בדירתנו בתל אביב. חלקנו, היינו שותפים. ריח הטרפנטין וצבעי השמן היו חלק מסביבת חיי כילד ובמידה מסוימת גם היום, כאשר אוסף ציוריו נמצא מסביבי.

בשנת 1955 והוא בן ארבעים ושתיים, קם אבא והחליט שברצונו להקדיש את חייו לציור. עזב את משפחתו, את יחסיו המתוחים עם אמי ואת מקום עבודתו הבטוח בחברת החשמל, ונסע לפריז, מרכז העולם האמנותי דאז. הפרידה האישית לא הייתה קלה אבל הרגשתי את מצוקתו ואת חיפוש הדרך, מפלט לחייו שעד אז הלכו בתלם, בדרך המצופה, של בניית מדינה, הקמת משפחה ועשייה קולקטיבית. הוא הרגיש נואש וחיפש דרך החוצה לעולמו הפנימי האיש ומצא אותה בציור. רצה הזדמנות חוזרת להתחיל הכול מחדש. בד לבן!

אתגרים רבים עמדו בפניו. שפה, פרנסה, מגורים. בתחילה הוא חלק סטודיו עם הצייר זיגמונד שטר (1896 - 1977), עסק בעבודות מזדמנות, והחל ללמוד באקדמיה לאמנות בפריז אצל הצייר הקוביסט אנדרה לוט (1885 - 1962). בשנת 1958 עבר לסטודיו משלו. בשנת 1956 הציג לראשונה בפבליון הישראלי במוזיאון לאמנות מודרנית בפריז ובהמשך במספר תערוכות קבוצתיות של אמנים יהודיים בפריז. הוא הציג בתערוכות יחיד ברחבי העולם, ציריך, לונדון, פריז, אנטוורפן, גנט, מונטריאול, בוסטון ותערוכה רטרוספקטיבית ב-1992 לרגל יום הולדתו ה-80, במוזיאון בבון בגרמניה. למרות ישיבתו בפריז הציג גם בארץ. ב-1960 הציג תערוכת יחיד בגלריה כץ בתל אביב ובשנים אחרי בגלריות דוגית, לים, צ'מרנסקי, אנגל, נלסון ריכטר, שולמית, וגלריה טובה אוסמן. ב-1989, תערוכה רטרוספקטיבית במוזיאון יד לבנים בפתח תקוה, 2006 המשכן

לאמנות ע"ש מאירוב, חולון, וב- 2007 גלריה עמליה ארבל בתל אביב. הוא נכלל כמו כן בין ציירי גלריה מינוטאור בתל אביב.

כל שנות עבודתו התקיים מהצורך. עבודותיו הרבות בשמן וגואש פזורות אצל אספנים, גלריות ואנשים פרטיים שאהבו את ציוריו. הוא אמר:

"מי שברשותו תמונה שציירתי, הוא שותפי, יוצר ללא מכחול וצבע, בעיני רוחו הוא משלים דבר שאני יצרת".

אבא היה אוטודידקט, אדם חברתי שאסף סביבו קבוצה של חברים נאמנה ודואגת. אינטלקטואל שדיבר שמונה שפות, בוהמי, אוהב חיים ונשים, אשר מיוצגות תדיר בעבודותיו. חברים של אמנים יהודים וישראלים שחיו לפרקי זמן בפרוז כמו קדישמן, לאה ניקל וחנה אורלוב, וכן רבים אשר בביקוריהם בפרוז לא פסחו על הסטודיו שלו, אם לצרכי האמנות או אכילה ממטבח הידוע בטיבו. זיקתו לציור הייתה מוחלטת. היה מסתגר ימים בסטודיו ועובד לקול תחנת הרדיו הקלאסית. אחרי שמכר תמונה קנה קודם צבעים ורק אחר כך אוכל. אבא, למרות אופיו התקיף ויכולותיו האינטלקטואליות, לא הצליח לקדם את עצמו באופן תדמיתי ומסחרי. רצה שיכירו בו כמו שהוא, לא חשב שצריך לשכנע, מי שאוהב אוהב.

תנופת חייו נעצרה באופן פתאומי כאשר ב- 1992, בהיותו בן 80, נתקף בשבץ מוחי. עד אז היה אבא במלוא כוחו, פעיל ונמרץ מכפי גילו בכל אשר עשה. ציוריו משנות פעילותו האחרונות מעידים על כך. אופיו העצמאי וכוחו לא עמדו במשבר המחלה והוא לא הצליח לחזור לעצמו, למרות השיקום הממושך שעבר. את שנותיו האחרונות עשה בארץ, מצייר מתוך הכרח תוך כדי כמיהה לחזור לסטודיו שלו בפרוז ותקווה שישבו לצייר כבעבר. היו אלה שנים לא קלות, בשבילו ובשבילי. כבן יחיד הייתי אחראי לו ולענייניו אשר דרשו זמן ומאמץ ובאו על חשבון חיי האישיים. ב- 1999 נפטר בתל אביב בן 87.

דוד מיר בסטודיו שלו ברחוב שברול 18 בפרוז

דוד מסר (1912 – 1999) בדרכו

עדי גרינפלד

"פיקאסו הוא הכוח, בונאר הוא השירה, רוסו (הצייר) הוא הפילוסוף, סוטין הוא הרגש המתפרץ מן הישות היהודית"

דוד מסר

הגיוון הרב ביצירתו של דוד מסר נובע מתהליך הלימוד וחיפוש הדרך שעבר, עם החלטתו המודעת לעזוב את שגרת חייו ולהקדיש עצמו לאמנות.

מגיל צעיר נחשף מסר לאמנות דרך דודו, אברהם הירש מסר שהיה אמן יהודי, בעירו סנוק, בגאליציה, באזור מגוריו, האמן הראשון שהכיר מקרוב. במהלך שירותו בצבא האנגלי, נחשף באיטליה לאמנות הרנסנס. הסיפור המשפחתי הוא שהחל לצייר מתוך קופסת צבעים שהביא במתנה לבנו בן השש. נראה שניצני משיכתו לציור היו שם בנפשו, אך לקח זמן עד שהגיעו למימוש. בתל אביב החל ללמוד רישום אצל שוורצמן, אמן יוצא ברלין שלימד לפי מסורת האמנות הקלאסית. כמו כן היה תלמידו של הצייר אנטול גורביץ¹, אותו הכיר בתקופת שירותו בצבא האנגלי ביחידה לרישום מפות. בתחילת שנות החמישים הוא הצטרף לאגודת האמנים בתל-אביב.

תקופה זו הייתה סוערת ביותר באמנות הישראלית על רקע הויכוחים שהתנהלו בין הריאליזם לאבסטרקט, בין האמנות המגויסת למסרים הלאומיים לבין האמנות לשם אמנות, בין המקומי לבינלאומי, אותם דיונים מתמשכים שהתקיימו מתוך חיפושי הדרך באמנות הישראלית. דוד מסר לא לקח חלק בדיונים הסוערים בין תנועת *אופקים חדשים* ויתר חברי אגודת האמנים. הוא היה בתחילת דרכו האמנותית, התנסה בציוריו הראשונים, בנופי הארץ, דיוקנאות, פנים וטבע דומם, התמקד בלימוד טכניקה ובהתבוננות מתוך מטרה לספוג רשמים תוך דרך משלו. כאשר החליט להקדיש עצמו לציור, החליט לנסוע לפריז, כמיטב המסורת של אמני ישראל דאז.

בתקופת ראשית האמנות הישראלית בשנות העשרים, ולאחר התערוכה המכוננת במגדל דוד ב-1923, רבים היו האמנים הישראלים שנשאו עיניהם לפריז. בהשפעת המודרניזם שהיה בבסיס היצירה בצרפת, למשל התקופה הקלאסית של פיקאסו וניצני הקוביזם של פרדיננד לז'ה ובראק, וכן יצירתו של סזן, החלו אמנים ישראלים לצייר את נופי ישראל בסגנונות שאולים מהאמנים הצרפתים. הספרים וכתבי העת, והפרודוקציות שהחלו להגיע ארצה, הביאו לנהירה לפריז. האמנים שהיה באפשרותם נסעו להתנסות ולהיחשף, ללמוד ולספוג את עולם האמנות, מהמרכז שנחשב מקור האמנות. כך הגיעו אמנים כמו ציונה תג'ר לסדנה של אנדרה לוט, ובהמשך משה קסטל, ששהה למעלה משנים עשרה שנה בפריז, משה מוקדי שנשאר בפריז כשש שנים, סופג השפעה צרפתית ובעיקר השפעת סוטין היהודי, ועוד אמנים כמו פלדי ואחרים. כך כתב ד"ר חיים גמזו, מבקר אמנות, לימים מנהל מוזיאון תל-אביב²:

"המודרניסטים החלו לצייר את הארץ בצבעיה של פריז, חופי הירקון עטו גוונים מגדות הסיינה, האימפרסיוניזם היה נושא לחיקוי, לחלק מהאמנים הפכה רוח צרפת להשקפת עולם..."

דוד מסר לקח פסק זמן של כמה חודשים מעבודתו, ונסע לפריז כדי לבדוק אפשרויות להתפתחות האמנותית. בדרכו נסע תחילה לאיטליה, ובעיר ביאלה Biella הכיר לו חבר ילדות את האמן פיפו פוצי³. לאחר שעיין בעבודותיו, סיווג אותן כסגנון אקספרסיוניסטי ויעץ לו להמשיך בלימודים בפאריז. מסר הגיע לפריז, ובבתי קפה במונטפרנס פגש אמנים, מפורסמים ואלמונים, יהודים

¹ אנטול גורביץ (1916 – 2005), דודו של יגאל תומרקין, צייר ישראלי ומעצב תפאורות ותלבושות.

² ד"ר חיים גמזו, ביקורת אמנות, הוצאת מוזיאון תל-אביב, 2006, עמודים 122–123.

³ Pippo Pozzi (1910 – 1999), צייר איטלקי.

מסר, שמן על בד, 1957

ומהגרים אחרים, שבאו להגשים את חלומם ולמצוא את אמנותם בעיר שהייתה למרכז האמנות העולמי.

העיתונאי הגרמני סיגפריד פאטר התרשם ממסר וכתב את סיפור חייו בספר שפורסם ב-1992, *התרשמויות מהחיים השלישיים*⁴. פאטר התלווה אל מסר תקופה מסוימת, גם בעת ביקור בישראל, וכתב על חייו ויצירתו בפריז. בספר מובאות רבות מדברי מסר עצמו, המספר ממקור ראשון על חייו, יצירתו, ואמנותו האמנותית. על החלטתו לנסוע לפריז ולהקדיש עצמו לאמנות הוא מעיד:

"היום אני סבור כי השורשים האמנותיים, שהיו טמונים במשפחתנו מזה דורות, החלו אז לצמוח בתוכי. זה נתן לי כוח, מבלי שהייתי מודע לכך, לחפש אחר אידיאל חדש. לפתע הבנתי שבישראל האופק האמנותי שלי מוגבל ולכן יהיה עלי לחיות באופן זמני בפאריז."

הוא למד תקופה קצרה בסטודיו אנדרה לוט⁵ המפורסם, שם עברו אמנים ישראלים מאסכולת פריז. לוט, מורה ותיאורטיקן, לימד בסטודיו שלו במונטפרנס והשתייך לקבוצה שנקראה *חתך הזהב*, שעסקה בציור הקוביסטי המורכב מצורות גיאומטריות ושילוב צורות וצבע בתוך קומפוזיציה מדוקדקת. הלימוד בסטודיו לוט יכול היה להיחשב כהתמחות נכונה בחוגי האמנות בארץ, אולם מסר לא השתלב בלמודים שם. הוא הרגיש שהשפעת המורה הדומיננטי גורמת להכפפת סגנונו שלו על תלמידיו.

"אנחנו ציינו ולוט תיקן. זה היה מרשים מאד. לבסוף התחיל הציור שלי לקבל קווים מאפיינים חזקים מציורו. בימי ראשון אמורים היינו לעבוד בחוץ, על פי הטבע, ובימי שני קיבלו יצירות אלו את הערכתו. ציירתי נוף על פי הסגנון שלי. הוא הביט בי, לקח מכחול ותוך עשר דקות ציור הפך להיות אחת מיצירותיו. באותם הימים לא דיברתי עדיין צרפתית, לכן ביקשתי מסטודנט רוסי לתרגם עבורי. הוא התפתל עד שסוף סוף הצליח להתבטא, ואמר בשמי: 'נתבקשתי למסור שעדיף לו להישאר 'מסר' קטן מאשר להפוך ל- לוט גדול. כך קרה שהוציאו אותי מהאקדמיה, 'תיקנת' שוב את התמונה עד שהייתה לתמונה של מסר ..."

מסיפור זה אפשר ללמוד משהו על אופיו של מסר, על הביטחון שלו בסגנונו למרות שהיה אמן מתחיל, על חוסר התפשרות, על הליכה נגד הזרם. למרות שעזב את הסטודיו, בסופו של דבר אלמנטים רבים מעקרונות הקוביזם המוקדם שלימד לוט נשתרשו וחוזרים ביצירתו של מסר, במיוחד בבניית הקומפוזיציה ובחלוקת הבד תוך שילוב דימוי וצורות גיאומטריות.

מסר למד גם באקדמיה הפתוחה *גרנד שומייר*, ובעיקר למד בעצמו על יצירתם של פיקאסו, מאטיס ומירו והאמנים היהודיים שאגל, מודיליאני וסוטין. למרות ההשפעות הרבות של אמנים אלה, הצליח לפתח שפה אישית ומיוחדת משלו. לגבי תהליך יצירתו מספר מסר:

"אני מצייר לפי מודלים, אני מצייר לפי הטבע, אני מצייר לפי השראה, כפי שזה בא. לפעמים אני עובד שבוע על תמונה ובתמונה שתי נשים יפות או דבר אחר ואני ממשיך לצייר עוד ועוד ובסוף יוצא דבר מה. לפעמים נוף, לפעמים דבר אחר לגמרי, אך צריך לגלות אותו מתוך הציור. אני מצייר עד שעולה בי התחושה שמה שאני מצייר, זה הדבר הנכון."

⁴ Sigfried Pater, עיתונאי, סופר ויוצר סרטים. הספר פורסם בגרמנית. הגרסה העברית לא פורסמה. Sigfried Pater, *Impressionen Aus dem Dritten Leben Der Maler David Messer*, 1992

⁵ Andre Lhote (1885 – 1962).

"אני אוהב מוסיקה קלאסית. לפעמים נגמר היום, שמעתי קונצרטים רבים, אך אני זוכר מה שמעתי. אבל בערב, כאשר אני נשכב, אני נזכר שוב במה ששמעתי – מוצרט, צ'ייקובסקי. בלי מוסיקה אני לא מסוגל לצייר כי אני לבד. לציור או לעשייה בכלל יש קשר לפחד. חיים כל העת בפחד, בפחד גדול. הבד הלבן הוא כעין שטן. בימי הביניים היו שורפים את הצייר המפחד מהבד הלבן. לפעמים אני יושב שעות מול הבד הלבן עד שאני 'שם' את כתם הצבע הראשון."

אם וילד, שמן על בד, 1954

התיאור של מסר על ההתמודדות עם הבד הלבן מזכיר את התהליך שמתאר קאנדינסקי במאמרו *מבט לאחור*.⁶ מסר מתאר את הדרך בה הוא מצייר, את העמידה מול הבד הלבן והתחלה אינטואיטיבית בעקבות כתם הצבע. הוא מחפש את הפנימיות שלו, ולעיתים קרובות הוא מצייר כאשר ברקע מתנגנת מוסיקה הנותנת לו את התחושה שהוא אינו לבד, והיא מהדהדת בראשו גם לאחר סיום העבודה. גם בהקבלה זו בין המוסיקה לציור מזכיר מסר את תורת הצבע של קאנדינסקי.⁷

בסקירה כרונולוגית של יצירתו ניתן לזהות כמה סגנונות, לא בצורה מובחנת כיוון שחלק מהאלמנטים חוזרים לאורך התקופות השונות. בכל זאת ניתן לראות הבדל בין התקופה הראשונה של התנסות מהוססת בז'אנרים של אמנות ישראלית, נופים ישראלים, אנשים, טבע דומם ודיוקנאות, לבין סגנונו האקספרסיוניסטי, בדים מלאי פרטים ושילובי צבע, השטחה של הדמויות, פלסטיות, ותנועות מכחול חזקות המשאירות סימני צבע ברורים תוך שמירה על הדימוי הפיגורטיבי בתוך מכלול הפרטים.

הנושאים מגוונים, ציורי נוף, ציורי דיוקנאות וגוף, במיוחד נשים בדמויות בודדות או בקבוצות, מקצת טבע דומם ותפנים. חלק מהיצירות סימבוליות, מבטאות רעיונות מופשטים באמצעות דמויות מרחפות, בשילוב טקסט, כמו ציורי *אמא אדמה* או ציורי *הקוסמוס*. הדיוקנאות מזכירים דמויות של פיקאסו בתווי פנים סימבוליים, בקווי קונטור ושילוב מבט חזית ופרופיל כאחד. דיוקנאות אחרים של נשים מתוארים בקווים גסים, כמעט גרוטסקיים, בצבעים עזים. הרקע כולל חלוקה גיאומטרית, לפי צבעים, מרקם, שקיפות ואטימות. בסדרת ציורים מאוחרת יותר, הדמויות מבוטאות באמצעות קוים גיאומטריים מעטים, כמו עיגול, קו, משולש, ריבוע, באמצעותם הוא מציין תווי פנים או גוף, צורות גרפיות המזכירות עבודות של פול קליי.⁸

שלב נוסף בעבודתו מייצג מעבר לאבסטרקט בהשפעת האקספרסיוניזם האבסטרקטי בארה"ב. הבד מחולק לכמה חלקים, בכל חלק מופיע דימוי כציור נפרד, מכיסוי צבע יחיד ועד לחלק הכולל משיכות מכחול קצרות וצפופות בשילוב צבעים היוצרים קומפוזיציה כאוטית. על כך עליו כותב דוד גלעדי:⁹

"מהזרימה החופשית הספונטאנית שהייתה עיקר כוחו כאקספרסיוניסט המונע ע"י האמוציות, הוא עבר לציור יותר שכלתני ומחושב, עם צורות גיאומטריות המציירות המשך דרכו. בציוריו יש גודש של צורות זוויתיות, ריבועים מלבנים משולשים, לפעמים הגודש דחוס מדי, המזכירות את

⁶ גילה בלס, *הצבע בציור המודרני*, תיאוריה ופרקטיקה, על ואסילי קאנדינסקי, עמוד 188, הוצאת מודן, 2009.
⁷ ואסילי קאנדינסקי, *על הרחוב באמנות ביחוד בציור*, תרגום שמואל שיחור, מוסד ביאליק ירושלים, 1999. בתיאוריה שניסח קאנדינסקי על עקרונות הציור, ובפרט על קומפוזיציה מופשטת, הוא עושה שימוש במושגים מתחום המוסיקה כמו ריתמוס, ומבנים מתמטיים מופשטים, והקבלה בין מוסיקה לאלמנטים כמו צורה וצבע והיחסים ההדדיים ביניהם.
⁸ Paul Klee (1879 - 1940), *מוסיקאי וצייר שוויצרי*, מקורב לקאנדינסקי, היה מהמחדשים באמנות האבסטרקטית.
⁹ המאמר נכתב בתחילת שנות השמונים ופורסם ב: דוד גלעדי, *מסילות באמנות*, עמוד 154, הוצאת ספרים יבנה, 1989.

ראשית הקוביזם. הסטייה מזה היא בקולוריזם של מסר, שנשאר כפי שהיה מראשית דרכו ועד היום, בחריפות אדומים, צהובים, ירוקים, ובגולמיותם הבלתי מרוסנת."

ועל התערוכה משנת 1982 בגלריה שולמית בתל-אביב כותב גלעדי:

"בתערוכתו האחרונה הופיע מסר כמי שעבר מתמורפוזה: על כל בד שלו כמה שדות ציור שונים זה מזה, האחד בעקבות ג'קסון פולוק והשני בעקבות פרנץ קליין, והשלישי מן נוף לירי של אופק רחוק... צבעוניות דחוסה של מאות אלפי נגיעות מכחול, בצד משטח מונוכרומי ובד ציור נוף כמעט קלאסי רומנטי. לפי צבעוניותם אין לטעות שאלו מעשי ידיו של דוד מסר. אבל הספונטאניות וחרות המכחול כבר נעדרות בעבודות אלו. אולי זה סימן לישוב הדעת ואולי סימן לגיל, או סימן לשניהם ההולכים יד ביד."

למרות הגיוון הסגנוני והשינויים שחלו במהלך השנים ביצירתו של דוד מסר, וההשפעות הרבות שניכרו בציוריו, הצליח ליצור ביטוי אישי בסגנונו, בשפתו הייחודית הניתנת לזיהוי, העוברת כחוט השני לאורך גוף היצירה העצום של חייו האמנותיים.

התערוכה מציגה יצירות מהתנסויות ראשוניות, לפני נסיעתו לפריז, יצירות מתחילת דרכו בפריז, ויצירות מייצגות ממגוון סגנונות במהלך יצירתו.

התערוכה מבוססת על אוסף המשפחה, שהובא לארץ ונשמר ומנוהל בידי מר אלי מסר, בנו של האמן.

• • •

דוד מסר גר בצרפת במשך קרוב לארבעים שנה. בחלק מהתקופה חי והציג בגרמניה, בארה"ב ובמדינות אחרות ברחבי אירופה.

בשנת 1992 הוא לקה באירוע מוחי והיה מאושפז בפריז ובבון. בשנת 1995 חזר לארץ, והמשיך ליצור כמעט עד ימיו האחרונים. דוד מסר הלך לעולמו ב-1999.

הדרך שעשה כאמן היא מיוחדת, הוא חזר לארץ לתקופות קצרות, אולם עיקר יצירתו הייתה בפריז. לאורך השנים הוא שמר על זהותו הישראלית וצייר את נופי הארץ למרות שלא היו מוטיב עיקרי ביצירתו. למרות שבראיון עם דוד גלעדי ציין מסר: "שביושבו לרגלי המונמארטר, צפת הייתה קרובה יותר לליב", לא חזר מסר ליצור בארץ. על ההשראה שמצא בסטודיו ברחוב שברול, מעל בית הדפוס בו הדפיסו מיטב האמנים המפורסמים, לא יכול היה לוותר.

ירושלים, מתוך סדרת רישומי ירושלים, דיו על נייר, 1959

דמותו המצטיירת על פי עדותו בספר של זיגפריד פאטר היא של אדם החי בצניעות ופשטות. הישראליות הייתה בכל דבר, בשיחות על זיכרונותיו, על הכאב בזיכרון השואה, על התקומה שלקח בה חלק, על מלחמות ישראל, על האופי היהודי המגלה חום ואהדה לבני מינו, על יחסו לגרמנים החדשים. הוא שלט בשפות רבות אולם העברית הייתה השפה בה דיבר.

למרות העצב והבדידות המתגלים לעיתים בדבריו, היה אדם שמח ומלא חיים. שמחת החיים ניכרת בציוריו, בצבעים העזים, ואפילו הציורים הקשורים בזיכרון ומוות אינם קודרים, אלא מלאי חיות.

הוא בחר בדרך אינדיבידואלית של התמסרות טוטלית לאמנות, תוך דבקות במטרה, בנחישות ורצון למימוש עצמי, ועמידה איתנה כנגד מוסכמות ושיפוטיות חברתית. הוא ניווט את דרכו בנסיבות חייו, שאב כוחות מעולמו הפנימי ומצא מזור בשפה האוניברסאלית של הציור.

פרידה Adieu

בתמונה פרידה Adieu, משנת 1992, שנעשתה כמחווה פרידה עם פטירת אשתו, ניתן להבחין בקומפוזיציה מתוכננת ובמודעות לעקרונות של קאנדינסקי תוך שילוב סימבוליקה.

ללא כותרת, רישום דיו על נייר

לתמונה ציר אלכסוני כמעט סימטרי, בחלקה העליון דמות האמן ודמויות נוספות לצידו, בעוד שבתחתית הנגדית דמות אשתו הנפרדת ממנו לשלום. הצבעים בציר המרכזי אדומים משולבים צהוב חם על רקע מנוגד ההופך מכחול אל שחור כמעט מוחלט. אם בצורה מסורתית מייצגים את המוות

כעליה לשמיים, דמות האשה בציר מתרחקת בכיוון מטה, אל השחור הלא ידוע. זר הפרחים, מוטיב חוזר ביצירתו של מסר, המצוטט משאגאל, נשמט כאילו מידיה בתנועת רחיפה חופשית בחלל התמונה, יוצר תחושה חזקה של אקראיות וחוסר שליטה. תחושת ההישמטות מחוזקת גם באמצעות החלל בין ידו המושטת לידה הנשמטת.

הכיתוב Adieu בצרפתית משלים את תנועת האלכסון, בצבע לבן הבולט על רקע צבעי התמונה. גם כאן יש ניגודיות, היינו מצפים שמילת הפרידה תהייה בעברית, בשפה בה בני הזוג תקשרו ביניהם. הבחירה בצרפתית תמונה, מדגישה את הריחוק שלו ממנה, או מסמלת את המרחב שבו הוא נמצא. לעומת זאת, הסימבוליקה של המגן דוד החרוט על גופו, המחובר אל גופו כאילו בעבותות, מחזקת את ההקשר של חזרה למסורת היהודית כאשר ניצבים בפני רגע אמת כמו המוות.

אפשר לפרש את הדמות בחלק השמאלי העליון כדמות הבן הנפרד אף הוא מהאם. מסר ממקם אותו במרחק מאחור, גופו שלו יוצר הפרדה ברורה בין החיים למוות.

בגרסה מוקדמת של הציור ניתן להבחין בהבדלים מהותיים בתוכן ובצורה. בעוד שהקומפוזיציה הכללית האלכסונית, מספר הדמויות, ותחושת ההישמטות של הדמות ההולכת לדרכה (או לעולמה) דומים, הרי שבציור המוקדם דמותו שלו מוצגת במבט לאחור. הדמות מאחור היא אשה צעירה, בעלת חזות אירוטית, מחזיקה בזר, ספק האשה האחרת או אשתו בצעירותה כפי שנשמרה בזיכרונם. שכבות הצבע הרבות שנוספו על גופו מדמות את הרבדים הרבים של נפשו, עליהם הוא תולה את המגן דוד כמתוך סיכום והשלמה לזהותו.

ציור זה מבטא סיום תקופה, עם פטירת אשתו וזמן קצר לפני מחלתו. הוא מייצג ביטוי לחשבון נפש אישי תוך מיצוי סגנונו האמנותי, ומיזוג בין צורה וצבע, ריאלי וסימבולי בתוך המרחב הדמיוני של עולמו האמנותי.

גרסה מוקדמת של הציור, 1992

פרידה Adieu, שמן על בד, 1992

על האקספרסיוניזם

האקספרסיוניזם היה סגנון בתולדות האמנות המיוחס לאמנים בתחילת המאה העשרים, בעיקר בארצות צפון אירופה וגרמניה שחיפשו שפה אמנותית כנגד הרציונליזם, שהשפיע על האמנות בעקבות תגליות מדעיות והמהפכה התעשייתית. התנועה עודדה אמנים ליצור מתוך תחושה אינסטינקטיבית, אי-רציונאלית, מתוך הרגש והתחושות הפנימיות. כך נוצרו דמויות מעוותות, ותמונה של הדימוי בטבע בהתאם לראיה הסובייקטיבית של האמן. בציור האקספרסיוניסטי, פני השטח הם בעלי טקסטורה עבה של הצבע, עקבות משיכות המכחול נראות בברור, קיימת צבעוניות חזקה, לעיתים בצבעים משלימים ולעיתים מנוגדים, לא טבעיים.

הקבוצה הבולטת ביותר שהשתייכה לזרם זה היא הברוק הגשר, שנוסדה בדרזדן, גרמניה ב-1905. בין האמנים שנמנו עם הקבוצה היו אמיל נולדה, ארנסט לודוויג קירשנר, קרל שמידט רוטלף ואחרים. הקבוצה האמינה אמונה אוטופית שהאמנות יכולה להביא לשינוי חברתי. הם שברו מוסכמות חברתיות ודגלו בחופש מיני ובחזרה אל הטבע. בשל אמונתם, הם נרדפו והוחרמו בתקופת עליית הנאצים, וחלקם נאלצו לעזוב את גרמניה. תרומתם הייתה להתפתחות תנועות כמו דאדא, פוביזם, ואקספרסיוניזם אבסטרקטי בארה"ב.

כתב העת הצרפתי *או פריזיאן*, הקדיש בשנות החמישים סדרת מאמרים בנושא האקספרסיוניזם¹⁰. מאמרים אלה התייחסו לאקספרסיוניזם בצרפת המיוצג בעיקר על ידי אמנים כמו ג'ורג' רואו, אבל במיוחד אמנים יהודיים ממזרח אירופה שיצרו בתקופה זו בצרפת כמו מארק שאגל וסוטין וכן מודיליאני, שמוצאו היה מאיטליה. הטענה בכתב העת הייתה שהאקספרסיוניזם הוא הלך רוח של

האמן היוצר כלפי יצירתו וסביבתו. הוא מתבטא בהכפפת התמונה לרצונו של האמן והבעת ה"אני שלו". האמן מביע את אישיותו העצמית, את ההתלבטויות, הייאוש אבל גם האמונה. באופן מסורתי האקספרסיוניזם היה זר לאמנות הצרפתית, אולם, בתקופת שנות החמישים, נראו סממני אקספרסיוניזם גם באמנות הצרפתית, על ריבוי הזרמים של התקופה.

אויגן קולב¹¹ מצטט את המבקר הצרפתי דוריבאל המתייחס במאמרו לאקספרסיוניזם היהודי. לטענתו האמנים היהודיים שנולדו בין זרים ויוצרים בין זרים, הושפעו מהעמים בהם יצרו, למשל השפעת רוסיה על שאגאל, ואיטליה על מודיליאני, כאשר פאסקין וסוטין הושפעו מהאמנים הצרפתיים. לטענתו,

איור מתוך הספר של ביוסף קסל, צבא הצללים, 1963 (גרסה צרפתית), דיו וצבעי מים על נייר

¹⁰ אויגן קולב, *בניין התרבות בארץ ישראל, בדרך לאמנות מודרנית בא"י*, עמודים 87-80, מוזיאון תל-אביב לאמנות, 2003.
¹¹ שם, *אמנות יהודית בעיני מבקר צרפתי*, עמודים 282-279.

ללא כותרת, תחריט, 1959

האמנים היהודים חסרים את חדות החיים, הם מביעים אינטלקטואליזם, הם מבטאים אינטנסיביות של החיים, הכאב והסבל הם הגורם מרכזי ביצירתם.

”מורת הרוח הגורלית שהם נושאים בחובם, מביאה את שאגל לברירה אל עולם החלומות בעוד שסוטין מונחה הפחד והמוות ביצירתו. האקספרסיוניזם היה בהכרח אמונתם של בני ישראל עמוסי הסבל.”

מתוך כך, מנסה קולב להגיע למשמעות והשפעת האמנות היהודית על האמנות הישראלית, ואל השיח שהתנהל אז לגבי מהותה של האמנות הישראלית.

עם השנים, האמנים היהודיים שפעלו

בצרפת, ובמיוחד מארק שאגל, מודיליאני וסוטין, הוכרו על ידי הממסד האמנותי כחלק מהאמנות הבינלאומית ולא רק כאמנים יהודיים. יצירותיהם נמצאות באוספי המוזיאונים בכל העולם, תערוכות בנושאי חתך מוצגות לעיתים קרובות, וספרות ענפה נכתבה על יצירתם. למשל, בתערוכה מקיפה שהתקיימה בפינקוטק בפאריז בשנת 2007 מיצירותיו של סוטין, מתייחס האוצר מארק רסטליני אל סוטין כאמן האקספרסיוניזם הצרפתי המרכזי, המסר שלו אינו פוליטי או מחאתי, אלא יצירתו היא מעבר למימד הזמן, הוא לא צייר המבטא את הצער של תקופתו, אלא מציאות אוניברסאלית, אל זמנית, אולי מעוותת אך מוכרת לכל¹².

ללא כותרת, רישום עפרון על נייר

¹² מארק רסטליני, קטלוג התערוכה, *חיים סוטין*, פינקוטק פאריז, 2007-2008, בתרגום חופשי מצרפתית. יצירות סוטין מאוסף פול גיום מוצגות בימים אלו בתערוכה במוזיאון אורנג'רי בפריז.

